

Јазичните политики и јазичното планирање во РМ – законските регулативи сврзани со јазиците во РМ

Симона Груевска-Маџоска

*Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија*

Апстракт: Главна тема на овој труд е статусот на македонскиот јазик и на останатите јазици коишто се зборуваат во Република Македонија низ призма на законската регулатива.

Од 1944 година, кога беше прогласен за службен, до 1991, односно до осамостојувањето на РМ, македонскиот јазик во рамките на СФРЈ имаше релативно рамноправен статус со останатите јазици, но, сепак понизок статус од српскохрватскиот јазик. Од 1992 година наваму, македонскиот јазик стана единствен службен јазик во РМ и со тоа доби повисок статус. Но, по 2001 година, со потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, неговиот статус почна да се снижува за сметка на албанскиот јазик. Овој започнат процес на експанзија на употребата на албанскиот јазик надвор од можностите имплементирани во законските прописи ќе доведе до сериозни општествено-политички промени во РМ и до сериозно загрозување на статусот на македонскиот јазик.

Различните социолошки, политички и други фактори во РМ придонесуваат за т.н. етнолингвистичка виталност на јазиците. Фокусот во овој труд ќе ни биде насочен кон статусот, демографските фактори и

институционалната поддршка на јазиците во РМ, особено на македонскиот и на албанскиот јазик.

Исто така, ќе се осврнеме и на законската регулатива поврзана со употребата на јазиците, и тоа до 2001 и од 2001 наваму, поточно по потпишувањето на Охридскиот рамковен договор. На крајот, ќе ја прикажеме фактичката ситуација на теренот, односно колку и како се применуваат законските прописи што се однесуваат на употребата на јазиците и може тоа да донесе во иднина.

Клучни зборови: статус, службен јазик, службена употреба, македонски јазик, албански јазик, законска регулатива.

ВОВЕД

Статусот на македонскиот јазик во РМ денес е прашање на кое многу малку му се обрнува внимание од страна на македонските говорители, а е од исклучителна важност. Актуелната ситуација на постапно, но постојано намалување на статусот на

македонскиот јазик води кон големо поместување во сите сфери на општественото живеење. Додека во повеќето држави се среќаваме со политика на непризнавање на постоење на други етнички заедници и со самото тоа како службен се употребува само еден јазик, како на пр. во Грција, во Република Македонија имаме случај на загроеност на македонскиот јазик како службен и како јазик на мнозинството. Ова е редок случај во литературата од областа на јазичната политика, каде што, главно, се дискутира за загроени малцински јазици. Ваквата ситуација кај нас најмногу се должи на политички фактори.

Прашањето за статусот на македонскиот јазик непосредно нè врзува и за прашањето за идентитетот токму поради фактот што македонскиот јазик е еден од главните столбови на македонскиот идентитет. Тоа е причината што секое поместување на неговиот статус претставува особено чувствително прашање за Македонците.

Ситуацијата со дветецениското тапкање во место на РМ на меѓународен план поради блокирањето од страна на Република Грција во врска со името, како и комплицираните односи и со останатите соседи – ненаоѓање политичка сила да се разрешат отворените прашања со Република Бугарија, особено на историски план, како и постојаните тензии меѓу Македонската и Српската православна црква, дополнително се усложнува со внатрешните проблеми со најбројното етничко малцинство во РМ – албанското. Ова особено се потенцира по вооружениот конфликт во 2001 година, започнат од страна на Ослободителната народна армија на Албанците (ОНА), групи уфрлени од Косово, кои се декларираа како борци за „човекови права“, што е

комплетно контрадикторно со името на оваа „армија“ – „ослободителна“, кое, пак, имплицира дека се работи за ослободување на територии, а не за права.

На почетокот, пред да преминеме на темата, мораме да се осврнеме и на една од причините поради која доаѓа до чести забуни во интерпретирањето на законските прописи во кои се регулира употребата на јазикот, односно јазиците, а тоа е точното и прецизно дефинирање на поимите: официјален јазик, службен јазик и јазик во службена употреба. Токму поради непрецизноста и шареноликоста во употребата на овие термини, особено во законите, се овозможува постојана манипулација со јавноста од одредени поединци и групи. Со цел да се расчисти оваа непрецизност, потребно е експертите по право кои се вклучени во подготовката на законите коишто се однесуваат на употребата на јазиците, точно да ги дефинираат овие термини.

ЕТНОЛИНГВИСТИЧКА ВИТАЛНОСТ

Геолингвистичката анализа во јазичната политика вклучува истражување на историските процеси коишто придонеле за определени контакти и интеракции меѓу различни културни групи, во нашиов случај меѓу различни етнички групи.¹ Особено е важно да се направи истражување на целата територија на РМ кое ќе ги вклучи демографските фактори, за да може да се добие вистинска слика за причините за денешната ситуација. Исто така, фактот што нема сигурни податоци за тоа колку лица со албанска етничка припадност имаат двојни државјанства – од Република Македонија и

од Косово, придонесува за нејасна слика за бројот на населението во двете држави, односно држава и протекторат.

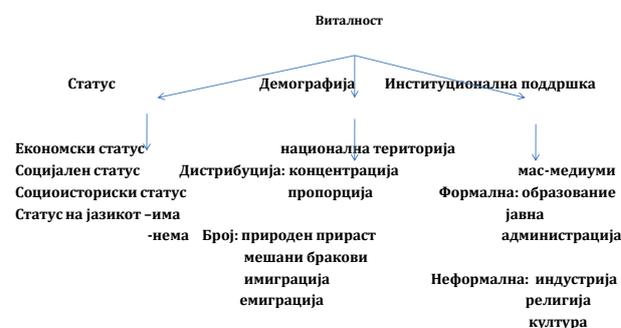
Прашањето за официјалниот статус на јазиците во повеќејазичните заедници вклучува редица социолошки, политички и други фактори, кои сите заедно придонесуваат за она што се нарекува „етнолингвистичка виталност“ на различни јазични варијанти или, во нашиот случај, за различни јазици. Ова претставува модел наречен „Структурна анализа на етнолингвистичката виталност“, а е развиен од страна на Џајл, Бурис и Тејлор (Giles, Bourhis & Taylor : 1977). Виталноста е дефинирана како она што прави групата да се однесува како посебен и активен колективен ентитет во меѓугрупни ситуации. Колку поголема виталност има групата, толку е поверојатно дека ќе преживее и ќе се развие како колективен ентитет дури и тогаш кога е во контакт со мнозинство коешто има различен мајчин јазик. Структурните варијабли коишто овие автори ги сметале за највлијателни за виталноста на етнолингвистичката група се организирани во три главни наслови: статус, демографија и институционална поддршка.

Статусот може да биде: економски, социјален, социоисториски и дали јазикот воопшто има или нема статус.

Демографијата ја сочинуваат дистрибуцијата и бројот. Дистрибуцијата ја вклучува националната територија, концентрацијата на населението и пропорцијата, а бројот е претставен преку природниот прираст, мешаните бракови, имиграцијата и емиграцијата.

Во врска со институционалната поддршка, можеме да зборуваме за формална и неформална. Во

формалната институционална поддршка е вклучена употребата на јазикот во мас-медиумите, во образованието и во јавната администрација. Во неформалната институционална поддршка, пак, влегува употребата на даден јазик во индустријата, во религијата и во културата.

Фактори што придонесуваат за етнолингвистичка виталност (извор, Giles et al. 1977 :305)²

СТАТУСОТ КАКО ФАКТОР НА ЈАЗИЧНА ВИТАЛНОСТ

Ако говорителите на јазикот имаат релативно повисок социјален статус во рамки на поголема заедница (повисок социјален или економски статус), етнолингвистичката виталност на тој јазик исто така ќе биде повисока.³ На глобален план, историски, различни јазици имале висок статус, на пр., латинскиот јазик во Европа го задржал својот статус со векови, иако не бил во жива употреба,

потоа францускиот јазик – сè уште го има статусот на јазик на дипломатијата, и англискиот како лингва франка на денешницата. Во РМ долго време јазик на престиж беше српскохрватскиот, односно српскиот, а од 1991 наваму е македонскиот.

Во Уставот на РМ се споменати јазиците на сите етнички заедници коишто живеат на нејзината територија и имаат институционална поддршка, како што ќе видиме понатаму.

ДЕМОГРАФСКИ ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ НА ВИТАЛНОСТА

Особено важни фактори за етнолингвистичка виталност на јазикот се демографските. Даден јазик може да има релативно низок социјален и економски статус и релативно мала институционална поддршка, но, ако групата луѓе којашто го зборува значително се зголемува од различни причини и особено ако тие се концентрирани во определени области, тогаш тоа придонесува тој јазик да ја зголеми својата виталност. Албанскиот јазик во РМ имаше и претходно институционална поддршка, но по 2001 година неговата виталност значително се зголеми.

Како што се гледа и од графичкиот приказ, кај демографските фактори се наведени дистрибуцијата и бројот. Во врска со дистрибуцијата се изделуваат прашањата за националната територија, концентрацијата и пропорцијата. Состојбата во РМ е неповолна за сферата на употреба на македонскиот јазик поради тоа што албанското етничко население е концентрирано во западниот дел од територијата на РМ, со тенденција на ширење и пропорционално го зголемува својот процент во однос на македонското население.

Во врска со бројот на албанското етничко малцинство, ќе се задржиме на сите наведени проблеми:

Природниот прираст на албанското етничко малцинство е далеку поголем од оној на македонското, асимилирањето на исламизираните Македонци е многу важен фактор⁴, емиграцијата на македонското население од западниот дел на РМ трае веќе еден век, а имиграцијата на албанско население од Косово и други краишта е исто така долготраен процес.

Според податоците од пописите, на пописот од 1953 година на мајчин македонски јазик зборувале 66,0 % од граѓаните, а на мајчин албански 12,5 %. На пописот од 1994 година, на мајчин македонски јазик зборувале 66,6 %, а на мајчин албански 22,8 %. Како што се гледа од овие проценти, бројот на македонските говорители е речиси ист, додека бројот на албанските говорители се зголемил речиси двојно. Податоците од последниот попис од 2002 година со кој има и повеќе од 25 % Албанци во Македонија се повеќе од проблематични, со оглед на фактот дека пописот не е потпишан од страна на Државната изборна комисија, „зашто таа оценила дека пописот е фалсификуван“.⁵ Поради низа неправилности во изведувањето на пописот и, особено, во електронската обработка на податоците, што „предизвика сомневање преку кое ДПК не можеше да помине и ... донесе заклучок ... дека пописот од политички причини е можеби прифатлив, но од стручен аспект истиот не е прифатлив“.⁶ Затоа пописните резултати беа признаени само од меѓународните фактори, а „надлежните стручни и државни тела беа отстранети, додека директорката на Државниот завод за статистика

беше неочекувано сменета“.⁷ Едно од проблематичните места е дека:

„над 100.000 исламизирани Македонци се регистрирани како Албанци и делумно како Турци... само ако се извади таа неоспорна бројка од вкупниот број на декларирани Албанци и ако таа се додаде на бројот на Македонците, лесно може да се проценува колкав е вистинскиот процент на етничките Албанци во Република Македонија“.⁸

Ваквиот неповолен развој на настаните беше поддржан од меѓународната заедница, особено од страна на САД, а започна со конфликтот на Косово и продолжи со вооружениот конфликт во РМ од 2001. Вистинско светло на тие настани и на нивните причини и последици се надеваме дека ќе дадат историчарите, како и другите експерти, во најскора иднина.

Дека нешто сериозно не е в ред со бројките и процентите на населението во РМ ни укажува и фактот што и последниот попис на населението беше стопиран и не се одржа, иако тоа би требало да претставува само техничка работа во една држава.

ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ПОДДРШКА КАКО ФАКТОР НА ЈАЗИЧНАТА ВИТАЛНОСТ

Институционалната поддршка исто така придонесува за зголемување на виталноста на јазикот. Широката употреба на даден јазик во мас-медиумите, во образованието, во јавната администрација секако ја зголемува неговата виталност.

Во врска со македонскиот јазик, главен датум за неговиот статус е 2 август 1944, односно Првото

заседание на АСНОМ, кога македонскиот јазик беше прогласен за службен. Во рамките на СФРЈ, македонскиот беше рамноправен со останатите јазици, но, сепак, со понизок статус од тогашниот српскохрватски јазик, кој беше јазик за меѓународна употреба, јазик на војската итн. По осамостојувањето на Р Македонија, македонскиот јазик доби уште повисок статус од порано како единствен службен јазик во РМ. Тој има широка употреба и во образованието, и во мас-медиумите и во јавната администрација, но по 2001 година сферата на неговата употреба почна драстично да се намалува. Истото се однесува и на неформалната институционална поддршка. Во стопанството, во единиците на локалната самоуправа во кои е поголем бројот на албанското население, македонскиот јазик речиси и да не се употребува. Тоа се однесува и на религијата (исламската) и на културата (во единиците на локалната самоуправа со мнозинско албанско население и во државните институции од областа на културата во која на раководни позиции се лица од албанска етничка припадност).

Во врска со мас-медиумите, македонските Албанци имаат богата издавачка дејност, голем дел поддржана од Министерството за култура на Република Македонија, голем број телевизиски канали и радио станици, некои од Република Македонија, а некои од Република Албанија и од Косово. Исто така, имаат и еден канал на јавниот сервис – втората програма на МРТВ.

Албанскиот како јазик на најбројното етничко малцинство во РМ имаше широка сфера на употреба и до 2001 година – се употребуваше во предучилишните установи, во основното и во средното образование, како и во високото образование

– на Педагошкиот факултет и на Катедрата за албански јазик при Филолошкиот факултет во Скопје. По 2001 година, со потпишувањето на Охридскиот рамковен договор, албанскиот јазик ја зголеми сферата на употреба на сметка на македонскиот јазик. Во моментот има две високообразовни институции на албански јазик: Државниот универзитет во Тетово и приватниот Универзитет на Југоисточна Европа. Мора да напоменеме дека на Државниот универзитет во Тетово стои натпис само на албански јазик, а на македонски не, што е спротивно на Уставот на РМ. Инаку, се работи за државна високообразовна институција финансирана од граѓаните на РМ.

Во јавната администрација, пак, во некои ресори, одамна е надмината бројката од 20 % вработени етнички Албанци, што произлезе од Охридскиот рамковен договор. Некаде е над 40 %, но тоа овде нема да го анализираме. Евидентно е дека не сите вработени Албанци во јавната администрација го познават македонскиот јазик во доволна мера. Исто така, често се случуваат конференции за печат на кои државни функционери даваат изјави на албански јазик, некогаш без обезбеден превод.

Религијата, како неформална институционална поддршка, е многу важен фактор во изјаснувањето на лицата со муслиманска вероисповед во РМ – Македонците муслимани често се изјаснуваат како Албанци или Турци, иако не ги знаат тие јазици, односно македонскиот јазик им е мајчин. Па така, се случува да се отвораат паралелки на албански наставен јазик за ученици кои воопшто не го знаат јазикот, а доколку не се дозволи отворање вакви

паралелки, се организираат протести и барање некакви „човекови права“.

Во врска со институционалната поддршка, овде ќе пренесеме дел од промените на законската регулатива со која се регулира употребата на јазиците во РМ, како и новодонесените закони по 2001.

Според Уставот на Република Македонија од 1991 година, употребата на малцинските јазици како официјални на локално ниво беше дозволена, но по потпишувањето на Охридскиот рамковен договор дојде до промена на два члена од Уставот – тоа е членот 7 кој претрпе поголеми промени (се однесува на употребата на даден јазик во официјалната комуникација), а промените во членот 48, кој се однесува на употребата на даден јазик во образовниот систем, беа минимални.

Според повеќепати споменуваниот Охридски рамковен договор:

6.4. Низ цела Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик.

6.5. Кој било друг јазик што го зборуваат најмалку 20 % од населението, исто така, е службен јазик, како што е овде образложено..... Кое било лице што живее во единица на локална самоуправа во која најмалку 20 % од населението зборуваат службен јазик различен од македонскиот, може да употребува кој било службен јазик за да комуницира со регионалната канцеларија на централната влада, надлежна за таа општина; таквата канцеларија ќе одговори на тој јазик, дополнително на македонскиот. Кое било лице може да употребува кој било службен јазик за да комуницира со главна канцеларија на централната влада, која ќе му одговори на тој јазик, дополнително на македонскиот.

Во Законот за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа се вели:

Член 2

Во органите на државната власт во Република Македонија може да се користи и службениот јазик различен од македонскиот во согласност со овој закон.

Член 40

Име на улица, плоштад, мост и на друг инфраструктурен објект се пишува на македонски јазик и неговото кирилско писмо.

Во општината во која најмалку 20 % од граѓаните користат друг службен јазик различен од македонскиот јазик, името на улицата, плоштадот, мостот и на друг инфраструктурен објект, покрај на македонски јазик и неговото кирилско писмо, се пишува и на јазикот и писмото што го користат најмалку 20 % од граѓаните на таа општина.

Член 42

Во градот Скопје службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо...

Член 46

Фирмата на трговското друштво гласи на македонски јазик, со кирилско писмо.

Фирмата на трговското друштво со седиште во единица на локална самоуправа во која најмалку 20 % од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот, може да гласи и на тој јазик и се употребува само заедно со натписот во фирмата на македонски јазик, со кирилско писмо.

Во Законот за употреба на македонскиот јазик од 1998 се вели:

Член 4

Македонскиот јазик, покрај употребата во органите на државната власт, во органите на единиците на локалната самоуправа и градот Скопје, се употребува и во:

- трговските друштва, претпријатијата, установите и другите правни лица регистрирани во Републиката;

- називите, рекламите и плакатите на правните лица;...

...- обележувањето на јавните места;...

Република Македонија е поделена на 84 единици на локалната самоуправа. Во 28 општини албанската заедница сочинува повеќе од 20 % од населението, додека во по една општина ваков сооднос има со српската и со ромската заедница. Од ова произлегува дека 32 од 84 општини имаат обврска да овозможат службена употреба барем на уште еден јазик на некое од етничките малцинства. Во некои единици на локалната самоуправа некои етнички малцинства исто така се приближуваат до бројката од 20 %, иако не ја надминуваат.

Во тие општини во кои албанското малцинство е над 20 % постои сериозна закана за статусот на македонскиот јазик. Иако, како што можеше да се види од законската регулатива, македонскиот јазик е службен јазик на целата територија на РМ, која е унитарна, а не федерална држава, и треба секаде да биде присутен и тоа да биде на прво место, а албанскиот јазик на второ, сепак се случува сосема друга ситуација. Македонскиот јазик речиси да го нема, или, доколку го има, е ставен на втора позиција под албанскиот јазик.

ЗАКЛУЧОК

Постојаното барање за потполно изедначување на статусот на албанскиот и македонскиот јазик во РМ од страна на албанскиот политички фактор на што сме сведоци излегува надвор од секаква законска рамка.

Неспроведувањето на пописот на населението исто така придонесува за чести манипулации со процентите и бројките на населението од кои, пак, зависи и примената на законите за употреба на јазиците на малцинствата.

Актуелната ситуација на константно намалување на статусот на македонскиот јазик во општините со мнозинско албанско население ќе ни донесе една сосема поинаква слика во иднина.

Во интерес на мирниот соживот во РМ и на зачувувањето на статусот на македонскиот јазик како еден од столбовите на нашиот идентитет, од приоритетно значење е да се инсистира на примената на законите кои се однесуваат на употребата на јазиците и тие да се допрецизираат во врска со термините официјален јазик, службен јазик и јазик во службена употреба за да се стави крај на сегашните манипулации.

ЗАБЕЛЕШКИ

- [1] D. Cartwright, 2006 :194.
- [2] Giles et. al., 1977 : 305.
- [3] Meyerhoff, 2011 : 112.
- [4] Б. Ристовски, 2005 : 16.
- [5] Пак таму.
- [6] Пак таму.
- [7] Пак таму : 17.
- [8] Подетално за албанизацијата на исламизираните Македонци види кај Блаже Ристовски (2006 : 7–24)

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ј. Близнаковски, *Нормативната рамка за јазичните права на малцинствата во Македонија – во согласност со Охридскиот рамковен договор*, Евродијалог 14, Списание за европски прашања, НИП „Студентски збор“, Скопје, Центар за регионални истражувања и соработка „Студиорум“, с. 133–152, Скопје, 2011.
- [2] Ј. Близнаковски, *Лингвистичката компетенција како фактор за граѓанско учество во Република Македонија – политики на локално ниво*, Политичка мисла, Локалната самоуправа и учеството на граѓаните, Институт за демократија Societas Civilis, с. 81–89, Скопје, 2012.
- [3] R. Bugarski, *Lica jezika*, Sociolingvističke teme, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002.
- [4] R. Bugarski, *Nova lica jezika*, Sociolingvističke teme, Biblioteka XX vek, Beograd, 2002.
- [5] H. Giles, R. Bourhis & D. M. Taylor, *Towards a theory of language in ethnic group relation*. In H. Giles (ed.), *Language, Ethnicity and intergroup relations*, p. 307–348, Academic Press, London, 1977.
- [6] С. Груевска-Маџоска, *Јазичната политика во Република Македонија – меѓу законската регулатива и практиката*, Slavia Meridionalis, Studia Slavica et Balcanica, 12, Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, pp. 223–234, Warszawa, 2012.
- [7] S. Gruevska-Madjoska, *Language, Borders, Identity*, Interstudia, Cultural spaces. Identity within/beyond borders, pp. 217–224, Alma Mater, Bacău, 2012.
- [8] С. Груевска-Маџоска, *Статусот на македонскиот јазик во Република Македонија*, Спектар, Институт за македонска литература, с. 544–550, Скопје, 2011.
- [9] С. Груевска-Маџоска, *За идентитетот, границите и македонскиот јазик*, Македоника, г. I, бр.2, с. 3–13, Македоника литера, Скопје, 2011.
- [10] С. Груевска-Маџоска, *Социолингвистички огледи*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Јазикот наш денешен, кн.19, Скопје, 2010.
- [11] A. Gjurkova, *Sociolingvistička situacija u Makedoniji od 1991. do danas*, Jezik između lingvistike i politike, ur. V. Požgaj Hadži, Biblioteka XX vek, s. 159–181, Beograd, 2013.

- [12] L. Ž. Kalve, *Lingvistika i kolonijalizam*, Biblioteka XX vek, BIGZ, Beograd, 1981.
- [13] J. Корубин, *Општествената основа на јазичната политика денес*, Јазичната политика и статусот на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Јазикот наш денешен, кн. 13, с. 49–54, Скопје, 2005.
- [14] M. Meyerhoff, *Introducing Sociolinguistics*, 2nd ed. Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2011.
- [15] Б. Ристовски, *Статусот на македонскиот јазик денеска*, Јазичната политика и статусот на македонскиот јазик, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Јазикот наш денешен, кн. 13, с. 7–24, Скопје, 2005.
- [16] D. Cartwright, *Geolinguistic Analysis in Language Policy*, An introduction to Language Policy, Theory and Method, T. Ricento, ed., Blackwell Publishing Ltd, p. 194–209, 2006.
- [17] J. Weber and K. Horner, *Introducing Multilingualism*, A social approach, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, 2012.